

AZ ÚRVACSORÁS ISTENTISZTELET FORMAI ÉS ZENEI MEGÚJÍTÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI

GÁBOR CZAGÁNY¹

ABSTRACT

Although we see from the Bible that the message of the Lord's Supper is very diverse, the traditional Protestant liturgy does not give us the opportunity to experience this diversity. How can the celebration of the Lord's Supper be renewed so that the content is not lost? In our paper - in connection with the publication of the new Hungarian Reformed Hymnal Book - we place special emphasis on the investigation of the musical background of the Lord's Supper, too and also look for the possible ways of some kind of renewal.

KEYWORDS

liturgy, church renewal, Lord's Supper, hymnal, devotion.

BEVEZETÉS

Az jelképek és szimbólumok, valamint az egyházi zene terén a református világ sokszínűséget mutat. Ahogyan ma is jelentős különbség van egy afrikai, egy koreai vagy egy észak-amerikai református között, úgy ezt a különbözőséget – talán nem ennyire kulturális értelemben –, de nyomon lehet követni a reformátusság egész történetében. Ahogyan *Kálvin* és *Béza* egymással kapcsolatban álló teológiai rendszeréről is beszélhetünk, úgy oda kell helyezni melléjük *Zwingli* és *Lasco*, *Erasmus* humanizmusa által befolyásolt dogmatikáját is. *Kálvin* nem fogadta el *Bullinger* és *Zwingli* tisztán szimbolikus úrvacsora értelmezését, *Gomarus* és a dordrecht (dorti) zsinat elítélte *Arminius* tanítását, de ők mégis ugyanahhoz a sokszínűségében egységes református tradícióhoz kötődtek. Ilyen módon alapul venni a református testvéregyházak szimbolizmusát, nehézségeket vetne fel [1].

Az úrvacsora tekintetében láthatjuk ugyanezt a sokszínűséget. Az amerikai presbiteriánus és a francia nyelvű reformátusok a gazdag szimbolikájú közösségek közé tartoznak. Itt a templomokban teljesen természetes a kereszt, a színes üvegablakok, vagy éppen az egyházi év színeinek használata. Az úrvacsorai élet szintén színesebb, mint a skótoknál, vagy a német anyanyelvűek esetében. Vannak ugyanakkor a magyarországi egyházi gyakorlathoz hasonlóan visszafogott, egyszerű szimbolikát használó egyházak, és létezik ennek ellentéte is. Az egyszerűbb külsőségek jellemzik például Nagy-Britannia és Írország skót eredetű közösségeit. Ezekben a közösségekben nem csak a szimbólumok hiányoznak, de az úrvacsora ünneplése is ritkább. A legelterjedtebb gyakorlat szerint mindössze negyedévente terítik meg az Úr asztalát, amely sok esetben nem is a templomtérben áll, hanem csak az úrvacsorai ünnep idején viszik be oda.

Hozzá kell azonban tenni, hogy ezeknek az egyházaknak az esetében is beszélhetünk a liturgiai élet színesedéséről, amely együtt jár a keresztyén jelképek, és a szimbolikus gondolkodás bátrabb használatával. Ezek a kísérletek, változtatások sohase történnek egyszerűen. Sok az ellenállás és a visszahatás is, amely az egyházi életet éppen ellentétes irányba gondolja

¹ Dr. Czagány Gábor főiskolai docens (Gál Ferenc Egyetem, Szeged) reformatus.szeged@gmail.com

tovább. Minden ilyen reformkísérletbe óvatosan kell tehát belekezdeni.

E rövid tanulmány mindössze pár gondolatot kíván felvetni, amelyen keresztül megismerhetünk néhány olyan területet, amelyen keresztül mérlegelni lehet a magyarországi református úrvacsorai gyakorlat megújításának lehetőségeit.

1. Az inkulturáció szerepe az úrvacsorai liturgia átgondolásában

Ha az istentisztelet nem akar elszakadni a környezetétől, attól a világtól, amelyben a gyülekezet él, akkor inkulturálódnia kell. Az inkulturáció nem új jelenség. Ez játszódott le például a reformáció korában is, amikor a népnelv felváltotta a mise latin nyelvét. Az inkulturáció alkalmazkodást jelent a világban élő gyülekezet kommunikációs attitűdjéhez, azaz az istentisztelet nem hagyhatja figyelmen kívül azt, hogy milyen élményhatások által szólítható meg a mai ember. Ezért tekintetbe kell venni, hogy a kortárs gyülekezetnek milyen érzelmi szükségletének betöltésére van szükség.

Mindez azonban nem jelenti a minden áron való változtatási kényszert, hanem a harmóniára való törekvést a kor kultúrája és az egyház szokásrendszere között. Ez ahhoz a jelenséghez hasonló, amit a zenetudományban „kontrapont” néven ismernek, azaz hangok, amelyek az uralkodó dallamot ellensúlyozzák. Ahogyan *Hézser* fogalmaz: „*Egy olyan, ellentétes hangot találni a világ zajához, amely kifejezi a hit spirituális momentumát és titkát*”.

Ha azonban ez nem sikerül, az kettős veszéllyel járhat:

1. A modern élmény- és kommunikációs elemek olyan mértékben és intenzitásban jelentkeznek az istentisztelet során, hogy az elnyomja a tartalmat. Ebben az esetben „túlzott inkulturációról” beszélhetünk.
2. Ha viszont a tartalom kifejezési formája nem tud élményt kiváltani, mert annyira idegen a korszellemtől, akkor túl kevés inkulturációról beszélhetünk [2].

A mai református úrvacsorai szemlélet elsősorban azért nem inkulturált, mert középpontjában túlságosan is a bűnbánat és Jézus kereszthalálának hangsúlyozása áll. Ez azonban nem központi üzenet az úrvacsorában, sőt még csak a Jézusra való emlékezés sem lényegi elem, hiszen az egyház kezdeti idejében jelenlétének megtapasztalása és a visszajövele miatti öröm állt a középpontban. Mégis az úrvacsorából lett a gyász alkalma, amely sokak számára nem a „menny előízét” jelenti. Ha valóban a feltámadás iránti örvendezés lenne a középpontban, nem ünnepelnénk olyan ritkán az úrvacsorát [3].

Az ünnep helyére egy furcsa ünnepélyesség került, amely néhány emberből inkább szorongást vált ki. Ezt a kényszeredett és nyomott hangulatra való hajlamot kell megszüntetni, még akkor is, ha a beidegződések miatt ez nagyon nehéz. Amennyiben ugyanis a gyülekezeti tagok évtizedek óta a szomorú hangulatban úrvacsoráznak, akkor számukra ez jelenti a természetet és a hitelest. A változtatást szolgálhatja egy prédikáció-sorozat, amely sorra veszi az úrvacsora különböző dimenzióit, így kihangsúlyozva a sákramentum ünneplésének sokszínű lehetőségeit.

Az átalakulást ugyanígy segítheti az istentisztelet egész hangulatának alapos átgondolása is. Az istentiszteletre járó keresztyének az alázatnál és a szent megrendülésnél jóval inkább igénylik a bensőséges légkört, és az Isten közelségét. Ilyen módon találkozik a mai ember igénye az úrvacsora eredeti jelentésével, ami az Istennel való közösséget és a szeretet, a melegség és a biztonság megtapasztalhatóságát nyújtja. Ezt az érzést nem lehet mesterségesen létrehozni, mert az Isten ajándéka, viszont útját lehet segíteni és ugyanakkor áradását is meg lehet akadályozni [4].

Ennek során, az egészen meghatározó tényezőkön túl, mint ami például a zene, egészen apró részletekre is érdemes odafigyelni. Ilyen a megvilágítás vagy a templom és az Úr asztala

díszítése, de ebbe tartozhatnak bele a szolgálók gesztusai is, amelyek adott esetben meghatározók lehetnek. Ügyelni kell továbbá, hogy az együtt úrvacsorázók között meglegyen az összetartozás élménye. Ezért jó, ha még az elején a béke jelével köszöntik egymást, vagy akár egymásnak adják át a kenyeret és a bort, az összetartozást jól kifejezve. Kerülni kell azt, ami távolságtartásra vagy kellemetlen érzésekre utalhat, ellenben támogatni kell minden olyan mozzanatot, ami a közösséget és az Istenben megtalált örömet hangsúlyozza.

Douglass könyve több különleges úrvacsorai formát is kínál, amelyek ismeretlenek a magyar református egyházi életben.

1. „Kerekasztal”: Ebben a formában a templomtér úgy van kialakítva, hogy az Úr asztala teljesen körbeállható, így még inkább kifejeződik a közösség, amelynek középpontjában Jézus van.
2. „Az 5 000 ember megvendéglése”: A gyülekezeti tagok a padokban maradnak, és a kenyeret, valamint a bort odaviszik hozzájuk, vagy padsoronként adják át egymásnak. Ezzel a gyülekezeti tagok egyenrangúsága és összetartozása fejződhet ki, illetve a lelkész központúság csökken.
3. „Térdelve”: A térdeléssel az ember az Isten előtti alázatát fejezheti ki. Ehhez a formához természetesen térdepelőkre van szükség, vagy olyan lépcsőfokra, amelyekre a hívek letérdelhetnek.
4. „Úrvacsora asztalcsoportokban”: Egészen formabontó szertartás, ahol az úrvacsora jegei előre az asztalokra vannak készítve, ahol a gyülekezet tagjai, nagyon sokszor kiscsoportokban ülnek. Ezt a módszert lehet alkalmazni akkor is, ha az úrvacsora egy étkezésbe ágyazódik [5].

Az úrvacsora maga a bibliai tradíció szerint is túlmutat a szertartás keretein. A Magyarországi Református Egyház gyakorlatában az úrvacsora egyértelműen egy kitüntetett alkalom, amely azonban sok tekintetben elveszítette kapcsolatát a mindennapokkal. Ezeknek az áldásoknak az újra felfedezéséhez sokszor elegendő a bibliai alapokhoz való visszatérés.

Ennek kapcsán érdemes *Gáll Attila* gondolatait idézni, aki elmondja, hogy miként kellene törekedni az egész vasárnap megszentelésére az úrvacsorával a fókuszpontban. Ez részint jelenti a nap megbecsülését, de jelentheti a hosszabb közösségi együttléteket is, benne agapéval, játékokkal, énektanulással, kirándulással és további istentiszteleti vagy imaalkalmakkal. E komplex vasárnapi istentisztelet középpontjában – lehetőleg minden vasárnap –, a kenyér megtörése állhatna, mint egykor az ősegyház idejében. A templom és a parókia így vasárnapra egy lüktető központtá válna, ahol a nap minden órájában van valamilyen közösségi esemény [6].

Ezeknek a közösségi együttléteknél, különösen a közös étkezéseknek fontosságára *Douglass* is felhívja a figyelmet. Ha a gyülekezetnek nem lennének a közös étkezésekhez kötődő hagyományai, akkor ezeket feltétlenül létre kell hozni. Ez lehet havonta egyszer, de akár gyakrabban is. Ugyanígy étkezhetnek együtt a házi csoportok tagjai is, sőt a lelkipásztor és a presbiterek is gyakorolhatják a vendéglátást, azzal, hogy egy-egy gyülekezeti taggal vagy annak családjával együtt reggeliznek, vagy vacsoráznak. Ahol sikerül meghonosítani a közös evés szokását, ott a gyülekezet képe átalakul. Egy ilyen étkezés keretében is lehet próbálkozni a kenyér megtörésével.

A kisebb, családi vagy házi csoportok külön úrvacsorája a magyarországi református realitás közegében furcsának hathat, holott az első gyülekezetekben a kenyér megtörése csak kisközösségekben történt. Ennek mai gyakorlatát leginkább az nehezíti, hogy úrvacsorai szertartást csak felszentelt lelkész végezhet. A csoportvezető – amennyiben nem lelkipásztor –, ezt nem teheti meg, holott a bibliai tradíció ezt a fenntartást nem indokolja. Hosszú távon talán

elképzelhető lehet, rendezett keretek között ennek az előírásnak az átgondolása is.

Addig viszont, amíg ez nem történik meg, a lelkipásztornak lehetősége van kicssoportokban gyakorolni a keresztyén lelkiségnek ezt a rendkívül fontos, bensőséges és közösségépítő alkalmát. A gyülekezet úrvacsorai életének megújulása így akár a csoportokban is elindulhat, illetve ebből az irányból is kaphat impulzusokat [7].

A mai világban az úrvacsorát együtt ünneplő házi közösség (*Hausgenossenschaft*), az élet dolgait együtt megvitató istennépe, hathatós tanú lehet [8].

A közösség erősödését hozhatja a felekezeteken átívelő úrvacsorai közösség realitása is. Magyarországon eléggé jellemző az úrvacsorai exkluzivitás. Valójában a felekezetek sokszínűsége azoknak az embereknek a sokszínűségét tükrözi vissza, akik ugyanazt az Istent imádják. Az Úr asztala az egység, a közösség jelképe, és ahelyett, hogy elválasztaná a keresztyéneket, segíthet megélni az összetartozást [9].

2. Az éneklés megújításának szempontjai az úrvacsorai életben

Az úrvacsorai gyakorlat értékelése és a kiútkeresés közben hangsúlyosan kell foglalkozni az egyházi ének, és az egyházzene kérdésével, hiszen ezezek a tényezők nagymértékben befolyásolja a lelkiséget.

Vannak közösségek, ahol a zene és az istentiszteleti élet között olyan szoros kötelék van, hogy lehetetlen elválasztani őket. A Taizé-i közösségekben például a lelkiség elképzelhetetlen zene nélkül, és a szertartások – az úrvacsora ünneplése is –, olyan szinten kapcsolódott össze az énekkel, hogy azt mondhatjuk: itt a zene, mint rituális szimbólum az egyház önkifejezésének aktív közvetítőjeként jelenik meg. A zene a közösségnek azt a tapasztalatát testesíti meg, hogy az összegyülekezés fizikai és pszichológiai értelemben is egységet és harmóniát ad. Nem csak egyszerűen a hallás és a látás érzékein keresztül, de az intellektuális és érzelmi csatornákon át is hat. Az egész test átveszi a zene ritmusát és harmóniáját. A zene tehát a közösség egyfajta megtestesült tapasztalataként jelenik meg. [10].

E tapasztalat természetesen kivételes, de Taizé példája megmutatja, hogy mennyire szoros kapcsolat van az elmélyült lelkiség és az énekkultúra között. Egyházunkban különösen túlságosan egyhangú az úrvacsorai éneklés. A szokásossá vált énekek ismétlődése, és az általánosan alacsony zenei színvonal megakadályozza a mélyebben megélt úrvacsorához kötődő lelkiség kialakulását.

Az istentiszteleti gyakorlatban a tulajdonképpeni úrvacsorai énekek gyakorlata háttérbe szorult és helyette olyan énekek kerültek előtérbe, amelyek a bűn feletti keserűségre és a bűnbánatra helyezik a hangsúlyt. Ezek a Református Gyülekezeti Énekeskönyv számozása szerint a 457-es sorszámmal kezdődő dicséretes. A századokon át használt szép úrvacsorai dicséreteket, valamint hálaadó énekeket, mint például 286-os „*Jer dicsérjük az Istennek Fiát*” vagy a 196-os „*Mondjatok dicséretet*” kezdetűeket – ismételten használatba lehet venni az úrvacsora ünneplése során [11].

A legtöbb lelkész és kántor egyszerűen nem veszi figyelembe az Énekeskönyv kifejezetten úrvacsorai témájú énekeit. A 437-440. számú dicséretes mindegyike az úrvacsora témájába illik, annak ellenére, hogy szövegük nem egyszer meglehetősen régies szemléletmódot tükröz. A már említett 457-466 énekcsoport jól ismert, könnyen énekelhető dicséretei viszont a bűnbocsánat hirdetése után elfogadhatatlan teológiai üzeneteket közölnek, mint: „*Amint vagyok sok bűn alatt...*” vagy „*Bár bűn és kín gyötör... Az ég oly messze van, még messzebb tőled én...*”. Ezek az énekek nagyon alkalmasak az istentisztelet előtti bűnvallásra vagy evangelizáció során, de a kommunió alatt a gyülekezetnek örvendező éneket kell énekelnie [12].

A tartalmi megfontolások mellett érdemes a formai kérdésekre is odafigyelni. A keresz-

tyénség szempontjából nem egy pozitív vagy épp negatív példát lehetne említeni, amikor a zene formai kérdései komolyan érintették a lelkiség terjedését. A gnosztikus *Bardesanes* vagy éppen *Arius* énekeit pontosan az ebbe népszerűvé, hogy a kor általánosan elterjedt dalainak formájában készültek. Ugyanezt az előnyt a reformáció is kihasználta, amikor a bibliai történeti énekekben, az erkölcsi tanításokat tartalmazó művekben, illetve az első zsoltár parafrázisokban is egyaránt a hazai, világi költészet formakészletéhez nyúlt [13].

Ez a szemlélet ma is fontos, sőt azt lehet mondani, hogy gyakorlatilag a keresztyén ifjúsági zene műfaja teljes egészében erre az alapgondolatra épül. A keresztyén üzenet mai zenei nyelven való megszólaltatására azonban nem feltétlenül az „ifjúsági zene” kifejezés a legalkalmasabb. Az újabb evangélikál és karizmatikus mozgalom generációs különbségek nélkül használja ezt a kifejezőmódot, de más felekezetekben is egyre nagyobb teret kap az az igény, hogy az istentiszteleteket kísérő zene mai formákban és hangzásvilággal szólaljon meg [14].

Emily Brink és *John Witvliet* tanulmánya, amely a református egyházzene mai formáival és változásával foglalkozik, rámutat arra, hogy a karizmatikus mozgalom hatását nem szabad és nem lehet alábecsülni egyházainkban. Egy olyan liturgiai örökség birtokában, amelyben az istentisztelet formai keretei egy időben korábbi kultúra keretében értelmezhetők, feltétlenül számolni kell a kortárs világkép hatásaival. Ezek részint megjelenhetnek a non-verbális kommunikáció eszköztárának bővülésében, a prédikáció formájának változásában, a liturgikus tér átalakulásában, de különösen a zenei életben. Ebbe egyaránt beletartozhat a ritmus, a harmónia, az improvizáció, vagy más stílusbeli kérdés ugyanúgy, mint a szöveg kérdése.

A református gyülekezetekben is kimutatható a hagyományos egyházi zenével kapcsolatos fenntartás, amit leginkább a jelenkori kultúra nyomása indikál. Egy olyan környezetben, ahol az emberek nagyobb részt a könnyűzene hatásai alatt vannak, a templomokban tapasztalható zenei kultúra idegenül csenghet sokak fülében. Különösen sokan el is akadnak a használt dicséretnek nyelvezetén, amelyek részint érthetetlenek, másrészt régiesek. Nagyon könnyen rávehetők az emberek arra, hogy ezeket az egyébként zeneileg nagyon is igényes dicséretet egyszerűbb üzenetű és nyelvezetű énekekre cseréljék. Nagyon sok református gyülekezetet – és az idézett szerzők elsősorban ebben látják a veszélyt –, túlságosan is gyorsan, keveset mérlegelve és ellentmondást nem tűrve váltják le a dallamvilágot a régiről az újra. Ez egyértelműen árthat a legfontosabb célnak, azaz a közösség építésének, hiszen nem veszi figyelembe azokat, akik számára a hagyományosabb zenei kultúra jelenti a biztos tájékozódási pontot. További veszélyt jelenthet, ha az egyszerűbb szövegek képében teológiailag tisztázatlan kijelentések kerülnek be az egyházi köztudatba, amelyek azután a műfaj sajátosságainak megfelelően könnyen is rögzülnek [15].

Ugyanakkor kétségtelen az is, hogy a dicséreteknek meg kell maradniuk a nép énekének. Veszélyes lehet, ha olyan énekek kerülnek előtérbe, amelyeket csak néhányan ismernek, vagy csak azok tudják elénekelni, akiknek zenei előképzettségük van. Habár a kortárs énekeket is csak azok tudják színvonalasan kísérni, akik értenek a zenéhez, de mégis egészen más hatással van a közösségre, ha nem kizárólag az orgona, hanem több hangszer együttesen vezeti az éneklést. A mai zenei kezdeményezések egy részének pontosan ez a célja: a régi tartalmat új köntösbe öltöztetni. [16].

Sok gyülekezet akkor érzi magát biztonságban, ha azt a rendkívül szűk dallamkincset éneklő, amelyek mindenki számára ismertek. A régies dallamvilágban további énekek megtanulására nem nyitottak és motiváltak. Lehetséges, hogy egy új hangszerelés nyitottabbá tenné őket [17]?

A Magyarországi Református Egyházon belül ezt a szándékot, – többek között –, a Sófár Egyesület léte bizonyítja, amely csoportosulás legfőbb célja az úgynevezett „dicsőítő zene” meghonosítása és ennek ápolása a református közösségeken belül. A Sófár tulajdonképp pon-

tosan azt kezdeményezte, hogy a régi tartalmat, azaz a református gyülekezeti énekeket új formában, könnyűzenei eszközökkel szólaltassák meg. Ez a gondolkodásmód lehet a magyar református liturgia megújulásának egyik lehetséges útja is. A liturgia megelégedéssel szolgálhat a hagyományokat fontosnak tartóknak, ugyanakkor ez a hagyomány szélesebb körben is érthetővé válik, hiszen korunk kommunikációs eszközeit használja. Jogosan merülhet fel ugyanakkor a kérdés, hogy egy ilyen „öszvér” zenei világ nem taszítaná-e mindkét csoportot, hiszen a korszerűség híveinek ez túl hagyományos lenne, a himnológia elvei felől közelítők pedig bizonytalannal továbbra is elhatárolódnának az új hangszereléstől.

Ez a fenntartás fogalmazódik meg a Generális Konvent Liturgiai Bizottsága által rögzített teológiai alapelvekben is, ahol azt olvassuk, hogy az Isten dicséretére legalkalmasabbak „*az ógyházi és a reformáció korában született énekek. Minél régebbi éneket veszünk ajkunkra, annál teljesebben kapcsolódunk be mi magunk is az idő és tér feletti egyház – a szentek közössége – örök istendicsőítésébe. Így valósulhat meg az egyházi ének egyetemessége.*”

Ezt a markáns kijelentést erősíti meg a kortárs hangszeres zenét szinte teljesen kizáró gondolatsor: „*Formailag az istentiszteleti ének meg kell maradjon a « klasszikusnak nevezhető költői és zenei műalkotások egyszerűbb formakincseinél», stílusában pedig nem engedheti be « a világot az egyház falai közé,» így őrizheti meg az egyházi ének a művészi jelleget.*”

Azt az idézett tanulmány is elismeri, hogy tudathasadásos állapot az, amelyben a református egyházi éneklés hivatalosan csak az egyszólamú éneklést, és ennek hangszeres kíséretét szentesíti, miközben a gyakorlat egyre inkább igényli a műzene különböző műfajait. A megoldás a Liturgiai Bizottság szakemberei szerint azonban csakis az lehet, hogy a kántor és a karnagy a gyülekezeti éneket művészi szintre emeli.

Meglátásunk szerint kézzelfogható és felmérésekkel is bizonyíthatóan létezik másféle zenei látásmód. Ennek ilyen módon való kizárása nem vezethet tartós megoldáshoz. A mai keresztyénység spiritualitásához szervesen hozzátartozik a több hangszerrel kísért zene, amelynek stílusa nem egyszer túlmutat a klasszikus kereteken. Azok számára, akiknek ez a természetes zenei nyelv, ez segíthet az úrvacsora teljesebb átélésében. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a zene ad valamiféle földöntúli élményt, amelyet azután az úrvacsora hatásának tudhatunk be. A zene célja itt sem más, mint amit a Generális Konvent anyaga rögzített: egy eszköz, amely „*a liturgia más kötött elemeihez hasonlóan mágnesként irányítja és rendezi egy középpont köré a gyülekezetet...*”. Ez a központ az úrvacsora esetében is: a Lelke által valószínűleg jelen lévő Úr Jézus.

A Liturgikus Bizottság által közreadott szöveg - *Csomasz Tóth Kálmánt* idézve –, világossá teszi, hogy az éneklés középpontjában nem az ember áll, hanem Isten és az ő tettei [18].

Az úrvacsora során a legfontosabb, hogy a kísérő zene segítse a hívő embert az Isten közelébe kerülni és ott is maradni. Ebben szerepe van mind az énekek szövegének, mind stílusának, mind pedig műfajának. A meghitt és közösséget építő úrvacsora nem feltétlenül az új stílusú énekeken, valamint a több hangszeren kísért zenén múlik, ám ha a dicséretnek bármely szempontból akadályozzák az úrvacsora teljességét, úgy érdemes elgondolkozni a megújult dallamvilág fokozatos bevezetésén.

KÖVETKEZTETÉS

A jelenkorban elsősorban a karizmatikus mozgalom világszerte tapasztalható előretörése teszi fokozottan indokolttá a lelkiség és a zene korszerűségének kérdését. A karizmatikus, valamint evangélikál közösségek úrvacsoramodellje által felvetett kérdéseket a hazai református viszonyok között mérlegre téve arra a következtetésre juthatunk, hogy a hazai kontextusban sem

nélkülözhetjük terminológiánk, beállítottságunk és zenei nyelvezetünk átgondolását. Ahogyan a Biblia által formált egyháznak a világ kihívásaira sem kell átgondolatlan utánzással felelnie, úgy más – esetleg komoly növekedést felmutató – keresztyén tradíciókat sem kell szolgaként követni. Ez a szabadság azonban nem jogosítja fel egyházunkat, hogy bármely módon is Isten korlátja legyen a gyülekezetépítési munkában.

IRODALOMJEGYZÉK

- [1] Jan ROHLS. „Reformed Theology – Past and Future,” in *Reformed Theology – Identity and Ecumenicity*. szerk. Wallace M. Alston Jr. és Michael Welker (Grand Rapids, MI: Eerdmans, 2003), 39.
- [2] HÉZSER Gábor. *Pasztorálpszichológiai szempontok az istentisztelet útkereséséhez*. Budapest: Kálvin Kiadó, 2005. 30.
- [3] Klaus DOUGLASS. *Isten szeretetének ünnepe*. Budapest: Kálvin Kiadó - Luther Kiadó, 2005. 199.
- [4] DOUGLASS, *Isten szeretetének ünnepe*, 204-205.
- [5] DOUGLASS, *Isten szeretetének ünnepe*, 206-207.
- [6] GÁLL Attila. „Istentisztelet a népegyházi kor után” *Református Egyház* 52. évf. (2000/9). 204.
- [7] DOUGLASS, *Isten szeretetének ünnepe*, 204-205.
- [8] *Misszió a XXI. században*. Velence: a szerző saját kiadása, 2000. 333.
- [9] PÁSZTOR János. *Misszió a XXI. században*, 206.
- [10] Judith Marie KUBICKI. *Liturgical Music as Ritual Symbol* (Leuven: Peeters, 1999), 164.
- [11] FEKETE Csaba. „Gyónás, közgyónat, úrvacsora” *Református Egyház* 53. évf. (2001/3). 62.
- [12] PÁSZTOR János. *Liturgika*. Révkomárom: Selye János Egyetem Református Teológiai Kar, 2005. 130: 268-as számú lábjegyzet szövege.
- [13] „Az istentisztelet múltja – A magyar református istentisztelet története,” in *Tanulmányok az evangélium szerint reformált keresztyén gyülekezet istentiszteletéről*. szerk. Bartha Tibor (Kézirat, 1977), 219.
- [14] „Alapelvek és Állásfoglalások,” I. 5. in *Sófárium 2007 – a Sófár református dicsőítő szerveződés kiadványa*. szerk. Szabó András (Sófár Egyesület, 2007), 37.
- [15] Emily R. BRINK és John D. WITVLIET. „Music in Reformed Churches Worldwide,” in *Christin Worship in Reformed Churches Past and Present*. szerk. Lukas Vischer (Eerdmans: Grand Rapids, MI, 2003), 345.
- [16] Howard L. RICE és James C. HUFFSTUTLER. *Reformed Worship*. Louisville, KY: Geneva Press, 2001. 96.
- [17] RICE és HUFFSTUTLER, *Reformed Worship*, 107.
- [18] BÓDIS Tamás – FEKETE Károly – GÖRÖZDI Zsolt – KELEMEN Attila – SZÜCS Ferenc. „Az eddig elkészült és a GK Liturgiai Bizottsága által megtárgyalt teológiai alapelvek a készülő példatárhoz, istentiszteletünk megújulásához,” *Confessio* XXXV (2008/2), 35-36.